

Történeti visszatekintés a magyar titkosszolgálatokra

Bevezetés, avagy iránytű a fejezethez

A magyar titkosszolgálati struktúra története során sohasem volt töretlen egész, nem egy hosszú organikus fejlődés eredménye. Az önálló nemzeti intézményeink kiépülését az első világháború befejezéséig vezeti vissza a szakirodalom. A nemzeti függetlenség visszanyerésével egy időben vált szükségessé az állam rendjének változatlan fenntartását szolgáló katonai és polgári titkosszolgálati szervek létrehozása. Közös jellemzőjük, hogy napjainkkal ellentétben nem rendelkeztek törvényi jogalappal, jogszabályi szintű stratégiai dokumentummal. Létüket homály fedte és kutatásuk utólagos lehetőségét Magyarország politikai változásoktól sem mentes átalakulási ciklusai határozták meg.

A titkosszolgálati tevékenység alapját a mindenkori államalakulat belső rendjének, területi integritásának és szuverenitásának védelme jelentette. A feladat ellátásának speciális jelleget a munka során alkalmazott titkos eszközök és módszerek kölcsönöztek. A szervezet- és működéstörténet tanulmányozásához kapaszkodót jelenthet, ha teoretikusan kategorizáljuk az intézményrendszer építőelemeit jelentő egyes titkosszolgálatokat. Az elméleti alapvetés szerint akár integráltan, akár atomizáltan léteztek az egyes államvédelmi, állambiztonsági vagy nemzetbiztonsági szervek az elmúlt száz év során, két alapvető rendezőelvet figyelhetünk meg: működési területük szerint megkülönböztethetünk polgári és katonai szolgálatokat, amelyek klasszikus szakmai tevékenységi körük alapján hírszerző és elhárító feladatokat láthatnak el.

A történeti visszatekintés egyet jelent az elődök keresésével. Hazánk modern- és jelenkori történelmének törésvonalait mindenki másként látja, vagy látatja és ez különösen igaz a titkosszolgálati szféra esetében. Az első független nemzeti és intézményesült titkosszolgálati szerv születésének tanulmányozásához az Osztrák-Magyar Monarchiának az első világháború végnapjaiban lendületet nyert felbomlási folyamatáig vissza tudunk nyúlni. Ha a (jog)utódlás szabályait szélesebb értelemben vesszük figyelembe, a legkorábbi dátum ameddig vissza lehet vezetni a jelenlegi nemzetbiztonsági intézményrendszert, az a rendszerváltást megelőző államvédelmi, később állambiztonsági szervek második világháborút követő létrehozásáig lehetséges. Természetesen az utóbbi állítás is csak megszorító értelemben érvényes és csupán a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok esetében találkozhatunk viszonylagos folytonossággal a hazánk történelmében törésvonalat jelentő 1945-ös év és napjaink között.

Az államvédelmi, állambiztonsági vagy nemzetbiztonsági intézményrendszer mindig adott történeti környezetben értelmezhető, de ez nem jelenti azt, hogy egy szervezet feladatrendszerének vagy működésének bemutatása értékítéletet kellene, hogy hordozzon. A fejezet az elmúlt száz év államvédelmi, állambiztonsági és nemzetbiztonsági intézményrendszerének és feladatrendszerének történetét foglalja össze, így biztosítva egy lehetséges értelmezési lehetőséget nemzetbiztonsági tanulmányok folytatásához.

1.1. A két világháború időszakának államvédelme

Az első független nemzeti katonai hírszerző és elhárító szolgálat születése az Osztrák-Magyar Monarchiának az első világháború végnapjaiban lendületet nyert felbomlási folyamatáig vezethető vissza. Ha korábban önálló magyar szerv nem is létezett, a megalakításukhoz nélkülözhetetlen szakemberek rendelkezésre álltak a tisztikarban.¹ Az első lépéseket már a Károlyi-kormány (1918-1919) megtette a Hadügyminisztérium 1. (hírszerző) és 8. (katonapolitikai) osztályának felállításával, de a kormány bukását követő politikai összevisszaságában a magyar katonai titkosszolgálati szervek megszervezése különböző utakon megindult. A Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének Vezérkarában Hírszerző alosztály alakult. Az alosztály elnevezése egy átszervezést követően Vezérkar II. csoportra változott, alárendeltségében a Vörös Hadsereg egyes hadtesteinek hírszerző csoportjaival. A másik oldalon és a Tanácsköztársaság ellenében Szeged központtal alakult meg a Nemzeti Hadsereg, aminek Hírszerző osztályát 1919 júniusában hozták létre.

A Tanácsköztársaság bukását és a román megszállást követően a Nemzeti Hadsereg Fővezérsege maradt a katonai hatalom egyedüli és tényleges letéteményese az országban. A Nemzeti Hadsereg Hírszerző osztályából Nyilvántartó csoportot szerveztek, ami később felvette a Fővezérség II. Csoport nevet és 1919 decemberében beolvastotta a fővárosi Hadügyminisztériumban korábban felállított és párhuzamosan működő Hírszerző osztályt. Az átszervezéssel a magyar katonai hírszerzés, (kém-)elhárítás és nyilvántartás feladatait rendezettebb és egységes keretek között láthatták el.²

A trianoni békeszerződés katonai rendelkezései jelentősen korlátozták a magyar haderőt. Ha hivatalosan nem is, de a győztes hatalmak Szövetséges Katonai Ellenőrző bizottságait kijátszva, az ország tovább működtetette vezérkarát, valamint az alárendeltségében álló katonai hírszerzést és elhárítást. A vezérkar elnevezést kerülendő, megszervezték a Hadügyminisztérium VI. (katonai) Főcsoportját, míg a katonai titkosszolgálat szerve a Hadügyminisztérium VI. Főcsoportjának 2. osztályaként funkcionált. Több szempontból enyhített a megszorításokon, hogy 1927-ben a Népszövetség vette át az ország ellenőrzésének feladatát. A külföldi magyar követségeken dolgozó úgynevezett katonai szakelőadókat ezt követően nyíltan válthatták fel a külföldre küldött magyar katonai attasék.³

Az 1930-es évek második felében a hadseregfejlesztés és a háborús készülődés közepette az egyes katonai intézmények rejtése feleslegessé vált. Az 1938. március 2-án kelt módosítások és átszervezések következtében a katonai hírszerzés és elhárítás feladatait ellátó Honvédelmi Minisztérium VI. Katonai Főcsoport 2. osztálya, mint a m. kir. honvéd vezérkar főnöke 2. osztálya (2. vkf. osztály) működött tovább.⁴ A háborús időszak

¹ Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In: Okvát Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Történeti Hivatal, Budapest, 2001 72.; Markó György: A magyar katonai hírszerzés-felderítés szerepe, jelentősége a magyar hadtörténelemben. Felderítő Szemle 2008/E. 16.

² Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. Felderítő Szemle 2008/E. 20-26.

³ Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1919-1935. Levéltári Szemle 1971/1-3. 41-78.; Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In: Okvát Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Történeti Hivatal, Budapest, 2001 72.

⁴ Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1936-1940. Levéltári Szemle 1972/2. 32-33.; Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. Felderítő Szemle 2008/E. 30.

szervezeti átalakításainak sorában 1940. május, 1-én került az osztály alárendeltségébe az 5. vkf. osztály sajtó- és propaganda alosztálya, valamint a Honvédelmi Minisztérium Elnökségének B osztálya. Az átszervezés eredményeként a katonai titkosszolgálat kettős alárendeltségbe került részben a vezérkari főnök, részben a honvédelmi miniszter alá. Az osztály kiterjedt feladatköre magába foglalta az idegen államok (hangsúlyosan a környező kisantant országok és a Szovjetunió) hadrendjének, katonapolitikai viszonyainak és háborús teljesítőképességének nyilvántartását abból a célból, hogy a politikai és katonai vezetés tervezéséhez és döntéseihez releváns információkkal szolgáljon. Feladatai közé tartozott továbbá a teljesség igénye nélkül- az ország hírszerző szolgálatának vezetése, a kém- és szabotázs-elhárítás szakfeladatainak megszervezése, irányítása, végrehajtása, a feladatellátáshoz szükséges nyilvántartás vezetése, a határforgalommal kapcsolat tevékenységek ellátása, a rejtjelszolgálat, valamint a katonai attaséi hálózat irányítása.⁵

A két világháború közötti időszakban nem csak a katonai szervek voltak (kém-) elhárítással és nyilvántartással kapcsolatos feladataik. Az állambiztonsági szervek polgári vonalán a kisantant államok törekvéseivel, valamint a politikai szélsőségekkel (kommunizmus, hungarizmus) szembeni fellépés indokolta az állami intézményrendszer egyes szektorainak bevonását a (kém-) elhárító szakfeladatokat ellátásába. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal a kém és kémgyanús személyekre vonatkozó információk folyamatos továbbításával segítette a 2. vezérkari főnök osztály Defenzív (elhárító) alosztályának munkáját. A jobb és baloldali politikai szélsőségekkel, a fennálló államrend elleni szerveződésekkel szemben a szerteágazó intézményrendszerben hatáskörük és illetékességük alapján a Politikai Rendőrség, a Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága és a Rendőrség szervei is felléphettek, így eredményezve egy bonyolult és gyakran átláthatatlan működésű intézményrendszert. A háborús helyzetben az Államvédelmi Központ 1942. július 12-i megalakítása volt az egyik legvitatottabb lépés a belbiztonsági szervezetek között. Az eredeti elképzelésekhez képest egy korlátozottabb hatáskörrel, illetékességgel és nyomozati jogosítványokkal rendelkező szervezet jött létre, aminek feladata volt az egyes belbiztonsági szervek munkájának összehangolása és értékelése.⁶

Hazánk 1944. március 19.-i német megszállása, majd a kormányzó 1944. október 15.-i sikertelen kiugrását követő nyilas hatalomátvétel ismét átrajzolta a magyar államvédelem egyszerűnek amúgy sem nevezhető struktúráját. A német támogatással hatalomra került hungarista vezetés a magyar béketapogatózásokban való részvétele miatt elutasította a 2. vezérkari főnök osztály és az Államvédelmi Központ tevékenységét, így ez utóbbiak vezetése nem kerülhette el a felelősségre vonást. A letartóztatásokkal párhuzamosan és a bizalmatlanság eredményeként az Államvédelmi Központot a nyilas hatalomátvételt követően feloszlatták. A magyar politikai vezetés a világháború utolsó hónapjaiban az államvédelmi szervek központosítását, új szervezetek felállítását tervezte. Már 1944. március 28-án döntöttek az Állambiztonsági Rendészet felállításáról, amittől az államvédelem

---

⁵ Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1941-1945. Levéltári Szemle 1973/3. 407-408.; Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In: Okváth Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Történeti Hivatal, Budapest, 2001 73-76.;

⁶ Harasztó György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujzsászy vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Corvina Kiadó, Budapest, 2007; Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL.) 274. fond (f.) 11. csoport (csop.) 16. őrzési egység (őe.) A VKF/2 és az Államvédelmi Központ szervezetéről, személyzetéről, tevékenységéről készült jelentés.

egy szervezeten belüli összpontosítását, a belbiztonsági tevékenység összefogását remélték, majd egy 1944. november, 1-én kelt rendelet értelmében megalakult a Nemzeti Számonkérés, ami katonai és polgári vonalon a Hungarista állam elleni bűncselekmények felderítésével, nyomozásával és az elkövetők bíróság elé állításával foglalkozott.⁷

Hazánk német, majd szovjet megszállásával és hadszíntérré válásával egy negyed évszázados fejlődés íve tört meg a második világháború utolsó hónapjaiban. A folyamat eredményeként negyed évszázad intézményi kultúrája oldódott fel hazánk szovjetizálásával párhuzamosan. Az ország történelmében törésvonalat jelentő 1945-ös év teljesen átformálta és megváltoztatta a titkosszolgálati szféra szervezeti kereteit. Az egyes polgári és katonai államvédelmi szervek létrejötte vagy megszűnése mögött az ország meghatározó politikai erői álltak. Az irányításukért vívott küzdelemből a szovjetek támogatását élvező Magyar Kommunista Párt (illetve a Szociáldemokrata Párttal történt kényszerű egyesülést követően Magyar Dolgozók Pártja) került ki győztesen, így biztosítva meghatározó szerepet a titkosszolgálatoknak az elkövetkezendő évek belpolitikai eseményeinek alakításában.⁸

2.2. Államvédelem az 1945 és 1956 közötti időszakban

A szovjet és német megszállás alatt álló ország keleti felében a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. decemberi megalakulását követően még egyáltalán nem volt napirenden a magyar titkosszolgálati szervek újjászervezése. A megszállt és korlátozott szuverenitással rendelkező országban a titkosszolgálatok újjászervezését a szükség, valamint a háborút követő felelősségre vonások igénye szülte. Az elveket a szövetséges hatalmak teheráni konferenciáját megelőző, 1943. október 30-án kelt moszkvai deklaráció négy többoldalú megállapodása foglalta magába. A kegyetlenkedésekről szóló nyilatkozat foglalta össze a németek és szövetségeseik által elkövetett háborús bűnöket, valamint a háborút követő felelősségre vonások szükségességét.

A szövetséges hatalmak elvárásainak megfelelően a magyar politikai és katonai szférában is elsőbbséget élvezett a háborús bűnösök bíróság elé állítása, amit a Moszkvában 1945. január 20-án megkötött előzetes fegyverszüneti egyezmény is tükrözött. A dokumentum jogalapot teremtett katonai és polgári politikai rendészeti szervek felállításához és kimondta, hogy hazánk közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélezésben e személyek felett.⁹ A rendelkezés értelmében az államvédelmi szféra katonai és polgári szerveinek fejlődése párhuzamosan indult meg a második világháború utolsó hónapjaiban.

A katonai oldalon történt első próbálkozások rövid életűnek bizonyultak. Még a budapesti harcok idején, 1945 januárjában alakult meg az első szovjet-magyar katonai nyomozó csoport, ami a nyilas és más háborús bűncselekményeket dokumentáló iratokat gyűjtötte és razziákat folytatott a szovjet fennhatóság alatt álló főváros pesti oldalán. A rövidéletű csoport alig két hét működés után feloszlott.¹⁰ A háború végéhez közeledve egyre megoldatlanabb

⁷ Lásd: Kovács Zoltán András: A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás. Attraktor, Gödöllő, 2009

⁸ Lásd: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000

⁹ 1945. évi V. törvény a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény beikkelyezéséről. 14. pont

¹⁰ Gyarakai Károly: A katonai elhárítás történetéből. Hadtudomány, 1999/1. 106.

volt a magyar hadifoglyok százezreinek sorsa, a nyugati fegyverletétel után Ausztriában és Bajorországban rekedt magyar katonák visszatérése, valamint megfelelő politikai ellenőrzésük. Az előbbieket létszámadatai, valamint a kül- és belpolitikai bizalmatlanság megkövetelte a katonai biztonsági és felderítő tevékenység újbóli beindítását. A budapesti ad hoc kezdeményezést követően a feladatot a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében hivatalosan működő szervezeten keresztül kívánták megvalósítani. A súrlódások és illetéktelen rendőrségi letartóztatások kivédésére, a politikai rendészeti társszervek születéséhez hasonlóan két katonai titkosszolgálatot is életre hívtak.¹¹

Már 1945 februárjától létezett Budapesten egy, a katonai bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozómunka, a tisztekkel szemben lefolytatandó igazoló-eljárások és az elkallódott honvédségi javak felderítésére, a honvédelmi miniszter felhatalmazása alapján létrejött katonai védelmi szervezet, a Honvédelmi Minisztérium 40. osztálya.¹² A csoport a szovjet elhárító szervek alárendeltségében, közös szovjet-magyar egységben tevékenykedett. Az osztály megalakulásával párhuzamosan, a Magyar Kommunista Párt és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság támogatásával, 1945. március 12-én Debrecenben jött létre a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztálya,¹³ ami áprilisi Budapestre költözését követően felszámolta a konkurens szervezetet. Az elkövetkező években a Magyar Honvédelmi Minisztérium, később Magyar Honvédelmi Miniszter Katona Politikai Osztálya (1945. március 12.-1947. február 13.), - Csoportfőnöksége (1947. február 14.-1949. január 31.), majd Katona Elhárító Főcsoportfőnöksége (1949. február 1.-1950. január 31.) integrálta és szervezte újjá a magyar katonai hírszerzést és elhárítást.¹⁴ A szervezet létrejöttének és létének két meghatározó ismérve volt. Egyrészt a katonai hírszerző és elhárító szolgálat tevékenysége során mindvégig érvényesült a szovjet fél irányítása, másrészt a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártjának szűk vezetői köre a katonai titkosszolgálatokat saját belpolitikai célkitűzéseinek megvalósítására használta. Mint országos hatáskörű, katonai államvédelmi szerv, a politikai szerepe mellett a kezdetektől ellátta a magyar katonai hírszerzés és (kém-) elhárítás szakfeladatait.

A Honvédelmi Miniszter Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség 1950. január 31.-i hatállyal integrálódott a Minisztertanács Államvédelmi Hatóságába. Az átszervezést követően a főcsoportfőnökség a katonai hadászati és hadműveleti felderítés szakfeladatait látta el Honvédelmi Minisztérium IV. Főcsoportfőnökség néven.¹⁵ A feladatellátása súlypontja a felderítő feladatok sikeres ellátáshoz szükséges képzési rendszeren, a személyügyi feltételeken és a rádiófelderítés szakmai tevékenységének továbbfejlesztésén volt. Az államvédelmi intézményrendszer 1953-as átalakításának eredményeként a Honvédelmi Minisztérium IV. Főcsoportfőnöksége a vezérkari főnök irányítása alá került, és mint a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége szerveződött újjá. A csoportfőnökség

---

¹¹ Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: Gyarmati György. Történelmi Hivatal, Budapest, 2000 58-59.

¹² A szakirodalomban elterjedt a HM 40. osztály elnevezés. A valóságban HM XL. (kémelhárító) osztály néven szerepelt a korabeli iratokon. Ez utóbbi elnevezést használta Markó György is, lásd: Markó György: A miniszter árnyékában. Új Tükör 1988/13. 18-19.; eredetiben: Hadtörténelmi Levéltár (HL.) Honvédelmi Minisztérium (HM.) 852. doboz (d.) 2. csomó (cs.) (Töredékek 1945-1947)

¹³ HL. HM. 1945. Eln. 20.269

¹⁴ Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945-1949. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történelmi Hivatal, Budapest, 2000 57-96.

¹⁵ 4.353/1949. (XII. 28.) MT számú rendelet az Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában.

feladatszabása nem változott, a katonai hírszerző tevékenység mellett továbbra is meghatározó maradt a nyugati szövetségeseikkel szembeni rádiófelderítés.¹⁶

A katonai társszervekhez hasonlóan a polgári államvédelem újjászervezése is két úton haladt a második világháborút követően. A debreceni székhelyű Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériumának felügyelete alatt két Politikai Rendészeti Osztály alakult a Magyar Államrendőrség szervezeti rendjében. A két szervezet területi illetékességük alapján különült el egymástól a Magyar Királyi Csendőrség feloszlását követően. Az egyik, a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya a kormány átmeneti székhelyéül szolgáló Debrecenben alakult meg. A másik a Politikai Rendészeti Osztály a Budapesti Rendőr Főkapitányság keretében jött létre még a budai harcok ideje alatt. A szervezeti rivalizálás eredményeként a debreceni székhelyű osztályt feloszlatták, de a területi illetékességet megtartva Budapesti és a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály alakult. Az egységes és országos hatáskörű, de gazdálkodás szempontjából továbbra is a Magyar Államrendőrséghez tartozó polgári államvédelmi szerv, a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály és a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya egyesítésével, közvetlen belügyminiszteri alárendeltségbe sorolásával, mint a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya 1946. október 15-én jött létre. A pártpolitikai irányításnak megfelelően a polgári hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó osztály feladatkörében megtartotta a demokratikus államrend és közbiztonság védelmével, valamint a népbíráskodással összefüggő nyomozati tevékenységet, de a belföldi és külföldi ellenzéki politikai csoportosulások, ellenérdekelt titkosszolgálatok és az egyházak tevékenységének felderítése érdekében ez utóbbiak mind hangsúlyosabbá váltak az elkövetkezendő években.¹⁷

A Magyar Államrendőrségtől történt önállósodása, fontosabb hatósági jogosítványok elvonása és az államvédelmi szerv állam az államban betöltött szerepének növekedése, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának 1948. szeptember 10-én történt átszervezésével vette kezdetét.¹⁸ A második világháború utáni átmeneti éveket követően, az egységes polgári és katonai államvédelmi szervezet megalakulása, az ország életében szimbolikus jelentőségű 1949-es évhez köthető. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát 1949. december 28-án közvetlen Minisztertanács¹⁹ alárendeltségébe rendelték, míg a korábban egységes szervezeti keretek között folytatott katonai hírszerzés és elhárítás szakfeladatait ellátó Honvédelmi Miniszter Katonai Elhárító Főcsoportfőnöksége megszűnt és részei a hadászati és hadműveleti felderítést kivéve- beolvadtak az Államvédelmi Hatóságba.²⁰

A Minisztertanács közvetlen alárendeltségébe utalt Államvédelmi Hatóság egy szervezeten belül egyesítette a jogelőd Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát, a

---

¹⁶ HL. Magyar Néphadsereg (MN.) II/b-4. A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség és elődszervezeteinek története 1945-1977.

¹⁷ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. Történeti Hivatal*, Budapest, 1999; Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal*, Budapest, 2000 33-55.

¹⁸ Gyarmati György: Ha tiéd az ÁVO – tiéd a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947-1948-ben. In: Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal*, Budapest, 2000 97-133.

¹⁹ 4.353/1949. (XII. 28.) MT számú rendelet

²⁰ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. Történeti Hivatal*, Budapest, 1999

Honvédelmi Miniszter Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségét, valamint a Honvéd Határőrséget. Az átszervezés eredményeként az egységes hatóság feladatrendszere átfogta többek közt a polgári és katonai hírszerzést, (kém-) elhárítást, a rádiófelderítést, a külföldiekkel kapcsolatos ellenőrzéseket, a rendvédelmi és fegyveres erők állományának védelmét, a belső reakció- és szabotázs-elhárítást, határőrizeti és karhatalmi feladatokat.²¹

A pártállam és az állambiztonsági intézményrendszer történetében meghatározó mérföldkő volt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 27-28-án tartott kibővített ülése. A döntések eredményeként a korábban Minisztertanácsi alárendeltségben állt Államvédelmi Hatóságot összevonták a Belügyminisztériummal. Az átszervezést követően az így létrehozott egységes Belügyminisztérium látta el az államvédelmi, határőrizeti, rendőri, büntetés-végrehajtási, légoltalmi és tűzoltósági feladatokat, míg a Belügyminisztérium közigazgatással összefüggő feladatai a Minisztertanácshoz kerültek át.²²

2.3. Az állambiztonsági szféra 1956 és a rendszerváltozás között

Az 1956-os forradalom követeléseinek közt meghatározó helyen szerepelt az Államvédelmi Hatóság megszüntetése. A követelést Nagy Imre miniszterelnök is megerősítette október 28.-i rádióbeszédében, amikor a jövőre vonatkozó kijelentésében azt nyilatkozta, hogy a rend helyreállítását követően feloszlatták az Államvédelmi Hatóságot. Bejelentését a társadalom tagjai döntő többségükben félreértelmezték és az abban foglaltakat befejezett lépésként értékelték. Ha jogi lépések nem is történtek, a forradalmi időszakban és az azt megelőző években tapasztalt visszaélések eredményeként a hatóság gyakorlatilag megszűnt funkcionálni és a Magyar Szocialista Munkáspárt nevével fémjelzett Munkás-Paraszt Kormány alapjaiban vetette el a szervezet újjászervezésének gondolatát. Már az 1956. december 30-án hatályba lépett, 1956. évi 35. törvényerejű rendelet intézkedett a rendőrségről szóló 1955. évi 22. törvényerejű rendelet kiegészítéséről és az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények utáni nyomozás feladatának átvételéről. A módosítást követően az 1956 és 1962 közötti időszak állambiztonsági feladatainak ellátását a Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya vette át.²³

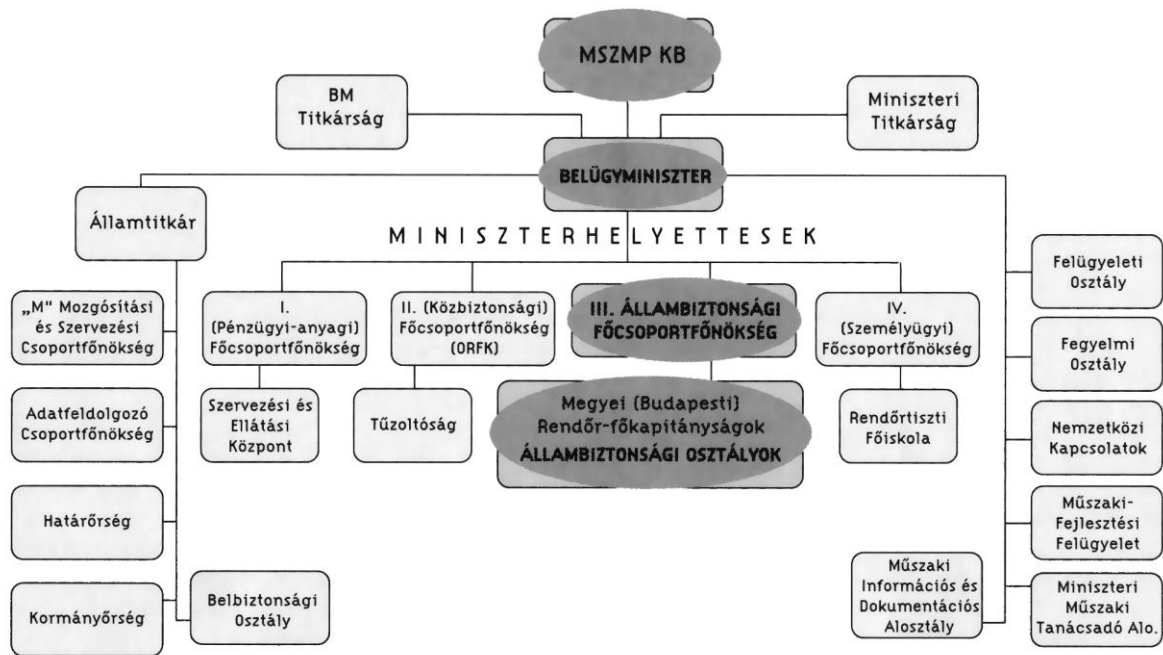
Az 1956 és 1962 közötti korszak fél évtizedes köztes időszakának a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának döntése és az államigazgatás átalakításának részeként a Belügyminisztérium átszervezése vetett véget.²⁴ A szervezeti racionalizáció eredményeként a Belügyminisztériumot főcsoportfőnökségi rendbe szervezték át, ahol az I. (Pénzügy-anyagi), II. (Közbiztonsági), III. (Állambiztonsági) és IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökségek kerültek kialakításra és az így létrejött szervezeti rend –a kisebb változásoktól eltekintve– lényegében a rendszerváltozásig érvényben maradt.

²¹ Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950-1953). Betekintő 2009/3.

²² Baráth Magdolna: Államvédelem az egységes Belügyminisztériumban. Betekintő 2010/3.

²³ Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000 211-237.

²⁴ Boda József: A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a titkos információgyűjtés. Hadtudomány 2013/1-2. 50-51.

1. ábra: Az állambiztonság helye a Belügyminisztérium szervezeti rendjében az 1979-es BM ügyrend alapján.²⁵

Az átszervezés egyik szempontja volt, hogy a korábbi államvédelmi struktúra működésére jellemző „totális elhárítással” szemben, a megváltozott körülményekhez igazodó intézményrendszer került kialakításra, ahol a belső reakcióval szembeni fellépés mellett komoly hangsúlyt fektettek a polgári és katonai hírszerzésre, illetve (kém-)elhárításra. A katonai elhárítás, illetve a polgári hírszerzés és elhárítás feladatait a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége látta el, míg a katonai hírszerzés szakfeladatainak ellátása továbbra is a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségére hárult.

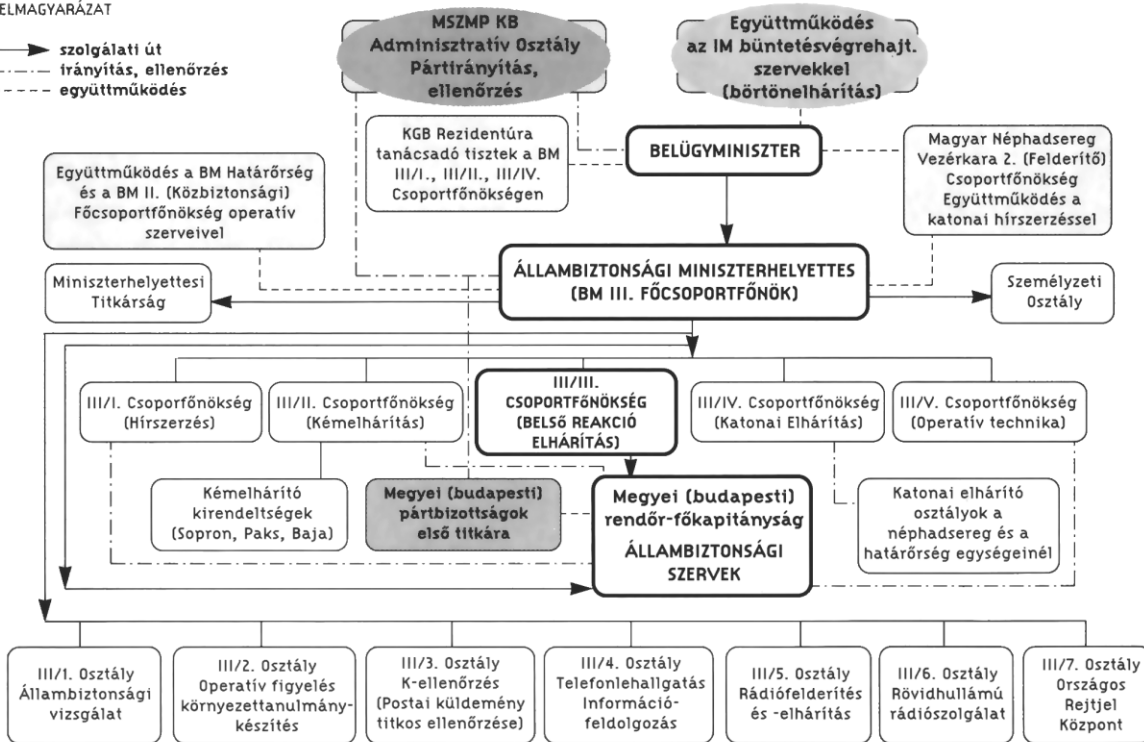
A tárgyalt időszakban az állambiztonsági feladatoknak a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségén belüli centralizációja és az úgynevezett „vonalas el” (vagyis az ellenséges tevékenység sajátosságainak és a szakfeladatok ellátásának figyelembevételével a főcsoportfőnökségen belül kialakított öt csoportfőnökség, és változó számú közvetlen alárendeltségben működő osztályok kialakítása) álltak. A Főcsoportfőnökség közvetlenül a belügyminiszter irányítása alá tartozott, aki a szervezet működése és feladatellátása szempontjából több fontos jogosítványt fenntartott magának. A szervezet tényleges vezetését az állambiztonsági főcsoportfőnök látta el, aki egyben a Belügyminisztérium (állambiztonsági) miniszterhelyettese is volt. Az egyes csoportfőnökségek a csoportfőnökök, az osztályok közvetlenül a főcsoportfőnök alárendeltségébe tartoztak. A Főcsoportfőnökség feladatellátásának megfelelően az I. (Hírszerző), II. (Kémelhárító), III. (Belső reakció és szabotázs-elhárító), IV. (Katonai elhárító) és V. (Operatív technikai) Csoportfőnökségek alakultak.

²⁵ Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. Rubicon 2002/6-7. 58-67.

JELMAGYARÁZAT

- szolgálati út
- - - irányítás, ellenőrzés
- együttműködés

2. ábra: a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség szervezeti felépítése és együttműködése más szervekkel 1979-ben.²⁶

A főcsoportfőnökség feladatkörének, együttműködési rendszerének teljes bemutatása meghaladja a fejezet terjedelmi kereteit, de kontúrjai példákön keresztül érzékeltethetők. Az I. (Hírszerző) Csoportfőnökség a klasszikus hírszerzési feladatok, mint az ellenérdekelt titkos-szolgálati szervekre, valamint a kapitalista országokra vonatkozó politikai, gazdasági, tudományos, katonai információgyűjtés mellett a külföldön tevékenykedő ellenséges vagy lojális magyar emigráció bomlasztásával, vagy támogatásával, az Országos Rejtjel Központ felügyeletével foglalkozott. A II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség a klasszikus kémelhárítás részeként felderítette az ellenérdekelt nyugati hírszerző szervek tevékenységét és ez utóbbi részeként az ország állami, gazdasági, társadalmi rendje ellen irányuló ellenséges tevékenység felderítése hatásának gyengítése vagy megszakítása, az ország területén képviselttel rendelkező más szocialista országok külképviseleteinek biztosítása volt. A III. (Belső reakció és szabotázelhárító) Csoportfőnökség, ahogy neve is mutatja eredetileg két osztályból állt, majd az 1970-es évekre a csoportfőnökségen belüli osztályok száma hatra emelkedett. A csoportfőnökség feladatai közé tartoztak a szocialista társadalomra veszélyes ellenséges csoportok bomlasztása és elszigetelése, a politikai bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, a párt és a kormány vezetőinek operatív védelme, az egyház, a kultúra, valamint az ifjúság körében végzett belső elhárító tevékenység folytatása. A IV. (Katonai elhárító) Csoportfőnökség a Honvédelmi Minisztérium, a fegyveres erők – illetékessége szerint a Néphadsereg, a Határőrség és a belső karhatalom- szerveinél, csapatosteinél és intézményeinél látta el a katonai elhárító munkával kapcsolatos

²⁶ Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. Rubicon 2002/6-7. 58-67.

feladatokat. Az ellenséges tevékenység felderítése és elhárítása mellett a fegyveres alakulatok titokvédelmének biztosításával, a hazaárulások és szökések megelőzésével és üldözésével foglalkozott. Az V. (Operatív technikai) Csoportfőnökség a Főcsoportfőnökség szervezeti egységeinek széles körű operatív-technikai támogatását végezte. Feladatellátása során telepítette, működtette, üzemeltette és kivonta a szükséges titkosszolgálati eszközöket, elkészítette az állambiztonsági munka során használt fedőokiratokat. A csoportfőnökség eredetileg szélesebb hatáskörrel rendelkezett, de az átszervezések következtében az egyes feladatköröket főcsoportfőnök-közvetlen osztályokba szervezték ki, vagy vonták össze. A főcsoportfőnök alárendeltségében az évek során változó számú, számozású, elnevezésű és feladatú osztály létezett, melyek többek közt állambiztonsági vizsgálat, operatív figyelés és környezetanulmányok készítésével, postai küldemények titkos ellenőrzésével, telefonlehallgatással, rádiófelderítéssel és elhárítással, útlevélyüggyel, értékeléssel, tájékoztatással, személyzeti ügyekkel, stb. foglalkoztak.²⁷

A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége országos hatáskörrel rendelkezett. 1962 után a központi szervek mellett megalakultak a vidéki és budapesti rendőr főkapitányságok III. (állambiztonsági) osztályai, vezetői egyben a rendőrfőkapitányok mindenkori első helyettesei voltak. A megyei állambiztonsági kirendeltségek illetékességi területükön a Belügyminisztérium szakirányítása alatt álltak, de feladatellátásuk során önállóan intézkedhettek. Állambiztonsági szempontok alapján a II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség külön kémelhárító kirendeltségeket létesített Sopronban, Pakson, Siófokon és Baján a vízi és közúti határforgalom, a kiemelt jelentőségű beruházások védelme és a partnerszolgálatokkal történő együttműködés keretében a turizmus és személyforgalom ellenőrzésére céljából. A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége széles körű együttműködést alakított ki belföldön a pártpolitikai, rendőri, büntetésveszégrehajtási szervekkel, valamint a Szovjetunió és a szocialista országok titkosszolgálatáival.²⁸

Az 1956 és 1990 közötti időszakban, de lényegét tekintve 1950 óta egyedül a katonai hírszerzés volt képes megőrizni szervezeti önállóságát. Az Államvédelmi Hatóság visszaéléseinek árnyékában a Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. (Katonai hírszerző) Csoportfőnöksége sem az 1956-os események során, sem azt követően nem került a társadalmi felelősségre vonás középpontjába. A csoportfőnökség figyelemmel kísérte a nemzetközi (katonai) politikai helyzetet és az információk megszerzésén, elemzésén és értékelésén keresztül tájékoztatta a magyar katonai és politikai vezetést. A korábbi szakmai eredmények folytatásaként meghatározó maradt a csoportfőnökségen belül folytatott hadászati, hadműveleti, harcászati és felderítés, valamint a tevékenység folyamatos ellátásához nélkülözhetetlen tudományos technikai kutatások és fejlesztések. Az ország nemzetközi mozgásterének növekedésével az 1960-as és 1970-es években előtérbe került a katonadiplomáciai kapcsolatok építése és más külszolgálati feladatok ellátása. A csoportfőnökség önállósága viszonylagos volt. A kölcsönös előnyök és érdekek alapján együttműködtek mind a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségével, mind a szovjet és más szocialista partnerszervekkel a Varsói Szerződés szövetségi keretein belül.²⁹

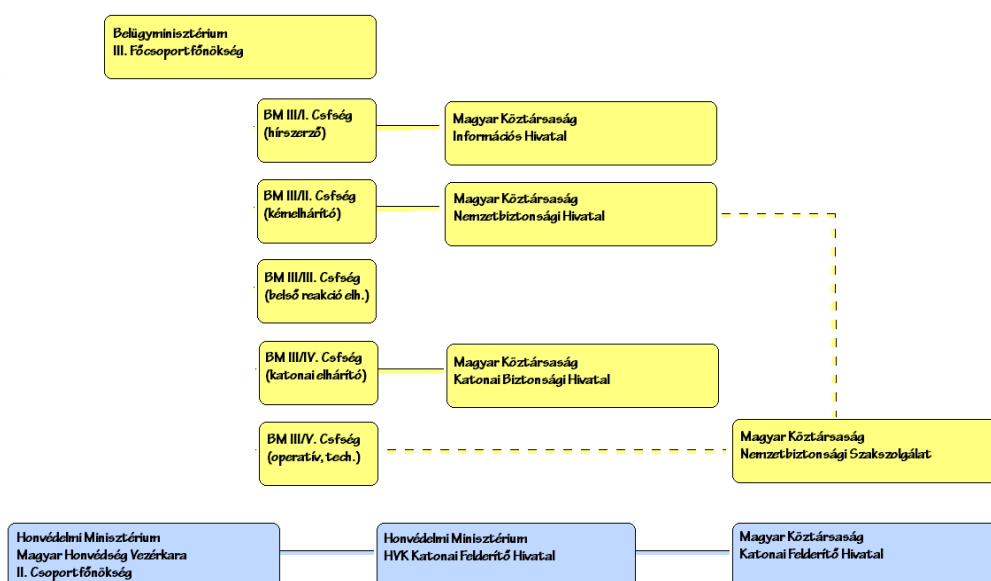
²⁷ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. Történeti Hivatal*, Budapest, 1999

²⁸ Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962-1980). *Múltunk* 2003/3. 5-74.

²⁹ HL. MN. II/b-4. A Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. csoportfőnökség és elődszervezeteinek története 1945-1977.

1.4. Az állambiztonsági intézményrendszer átalakítása

A rendszerváltozást megelőzően a BM III. (Állambiztonsági) Csoportfőnöksége és a Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnöksége jelentette az állambiztonsági struktúrán belüli egyetlen felosztást.³⁰ A nemzetbiztonsági szolgálatok vizsgálatakor az állambiztonsági szféra öt évtizeddel ezelőtti intézményesüléséig lehet visszanyúlni. Az új szervezeti keretek az 1956-os forradalom és szabadságharc bukása utáni átmeneti időszakot követően alakulhattak ki. A Belügy-minisztérium 1960-as évek első felében végrehajtott átszervezését követően, 1962-1964-ben jött létre az új állambiztonsági intézményrendszer, ahol csoportfőnökségi rendbe szervezték a különböző feladatokat.³¹ Az egységes állambiztonsági struktúra központi eleme a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége volt, aminek öt csoportfőnöksége látta el az állambiztonsági feladatokat.³² Az öt csoportfőnökséget tömörítő szervezeti rend [BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség, BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség, BM III/III. (Belső reakció és Szabotázselhárító) Csoportfőnökség, BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség, BM III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség] 1990 januárjáig maradt érvényben.³³ A pártállami vezető tisztségviselőknek a kulcspozíciókban való megjelenése és a kommunista hatalom érvényre juttatása egyértelmű elvárás volt 1989-et megelőzően. A feladatszabás tekintetében a csoportfőnökségek irányítását gyakran nem a kinevezett államigazgatási vezetők, hanem rajtuk keresztül közvetlenül, vagy informális úton közvetve az állampárt gyakorolta, de a különleges eseteket leszámítva, az állambiztonsági szervek bizonyos fokú autonómiája érvényesült.³⁴

3. ábra: az állambiztonsági intézményi struktúra metamorfózisa.

³⁰ 4.353/1949. (XII. 28.) MT számú rendelet; 2011. évi CLXXI. törvény 1-2. §

³¹ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. Történeti Hivatal, Budapest, 1999; Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962-1980). Múltunk 2003/3. 5-74.

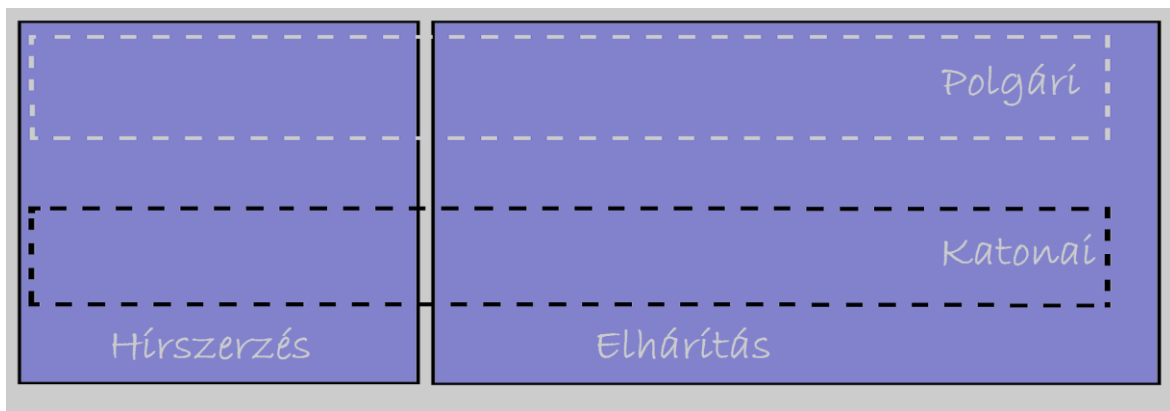
³² Izsa Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009 30.

³³ Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. Rubicon 2002/6-7. 58-65.

³⁴ Kurtán Sándor - Pintér István: Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány 2010/2. 14-15., 24-28.

A korábbi rend teljesen felbomlott a rendszerváltást követő társadalmi elvárások eredményeként és ezzel egy időben módosultak az állambiztonsági szolgálatok feladatellátásának hangsúlyai. Az állambiztonsági szervek belügyminisztériumi koncentrációját, pártállamban betöltött szerepét, állam az államban pozícióját Magyarország politikai átalakulása zárta le.³⁵ A változás abban is érzékelhető, hogy a békés politikai átmenet időszakában az egykori állambiztonsági szervek kimaradtak a jogfolytonosságból. A döntéshozók teljesen lerombolták a régi alapokat, hogy új titkosszolgálati struktúrát építhessenek fel.³⁶ A BM III/III. (Belső Reakció és Szabotázselhárító) Csoportfőnökség jogutód nélkül megszűnt, míg a BM III/IV. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség feladatköre integrálódott a BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség utódjába, a Nemzetbiztonsági Hivatalba és csak 1996-tól szerepelt ismét önálló szervezeti egységként a nemzetbiztonsági intézményrendszerben Nemzetbiztonsági Szakszolgálat néven.³⁷

A nemzetbiztonsági szervezetrendszer és az egyes tevékenységi körök kialakításánál a törvényhozás átlátható és ellenőrizhető titkosszolgálatokat akart látni, amelyek bár kormányzati irányítás alatt állnak, de függetlenek a politikától. A jogalkotó a működési terület és a szakmai tevékenység lényegi jellemzői alapján is el kívánta határolni egymástól a szolgálatokat. A titkosszolgálatok teoretikus kategorizálásánál akár integrált, akár atomizált intézményrendszert vizsgálunk, két alapvető rendezőelvet vehetünk figyelembe. Működési területük szerint megkülönböztethetünk polgári és katonai szolgálatokat, amelyek klasszikus szakmai tevékenységi körük alapján hírszerző, vagy elhárító feladatokat látnak el.³⁸

4. ábra: a titkosszolgálatok elhatárolása működési terület és szakmai tevékenység alapján.

Magyarországon a titkosszolgálati tevékenység a demokratikus és jogállami feltételek megteremtését követően kaphatott először közvetett és megfelelő törvényi szabályozást. Átmeneti jelleggel két jogszabály született. Az egyik a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozását,³⁹ a másik a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti rendezését tartalmazta.⁴⁰ A törvényhozásban előtérbe került a civil-kontroll, a szolgálatok kormányzati irányítása, illetve parlamenti és költségvetési

³⁵ Kurtán Sándor - Pintér István: Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány 2010/2. 2010 16.

³⁶ Finszter Géza: Ismét a nemzetbiztonságról. Belügyi Szemle, 1999/4-5. 10-11.

³⁷ Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. Rubicon 2002/6-7. 58.

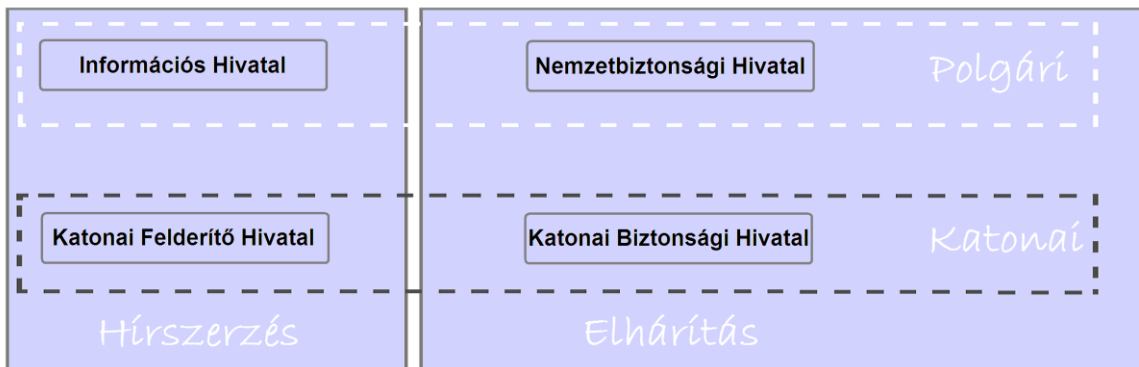
³⁸ Izsa Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009 34-35.

³⁹ 1990. évi X. törvény

⁴⁰ 26/1990. (II. 14.) MT rendelet

ellenőrzése. A volt állambiztonsági szervekkel szembeni bizalmatlanság a parlamenti pártok között komoly vitát generált a leendő titkosszolgálati struktúra, a megfelelő irányítási és ellenőrzési módszerek kialakításának megvitatása során.

A hivatkozott minisztertanácsi rendelet részeire szedte szét a korábban az állampárt érdekeit is kiszolgáló egységes állambiztonsági struktúrát és a katonai hírszerző szolgálat szervezeti önállóságának változatlanul hagyása mellett még egy katonai és két polgári nemzetbiztonsági szolgálatot hozott létre. A hivatkozott jogforrások címei a szabályozások átmeneti jellegét hangsúlyozták, de a valóságban ez a periódus öt évig tartott. A késedelem nem volt egyedülálló a rendvédelmi szervek sorában,⁴¹ a rendszerváltást követően az Országgyűlés csak évekkel később hagyta jóvá a sarkalatos törvények többségét.⁴² A nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozó átfogó szabályozás, sarkalatos törvény csak a második demokratikus választásokat követően születhetett meg, amikor az Országgyűlés 1995. december 19-én elfogadta az 1995. évi CXXV. törvényt a nemzetbiztonsági szolgálatokról.⁴³

5. ábra: a nemzetbiztonsági intézményrendszer a rendszerváltozáskor.

1.5. Nemzetbiztonsági intézményrendszer a rendszerváltozást követő évtizedekben

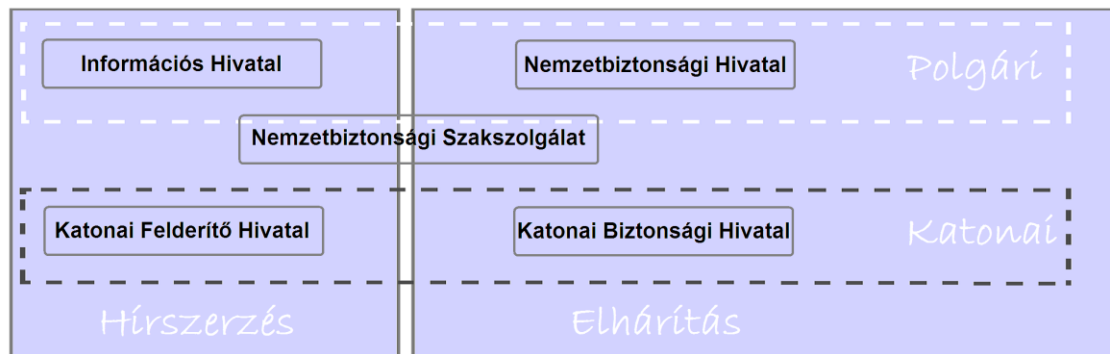
A törvényhozás a nemzetbiztonsági szolgálatok alapfeladatát a Magyar Köztársaság szuverenitásának és alkotmányos rendjének biztosításában határozta meg. A jogalkotó a titkosszolgálatok rendszerén belül megmaradt a teoretikus polgári és katonai elhatárolás mellett. A struktúra megtartotta a nemzetbiztonsági szolgálatok különállását és három polgári (Információs Hivatal, Nemzetbiztonsági Hivatal, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat), valamint két katonai nemzetbiztonsági szolgálatot (Katonai Felderítő Hivatal, Katonai Biztonsági Hivatal) hozott létre. A törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokat a Kormány irányítása alatt

⁴¹ A rendvédelmi szervek fogalmának szervezeti alkotóelemeit a jogalkotó taxatív felsorolta, de jogszabályonként eltérő tartalommal töltötte meg. A terminológiai félreértések elkerülése érdekében a dolgozatban a fogalom alatt a nemzetbiztonsági törvény értelmező rendelkezésében felsorolt rendvédelmi szerveket értem, úgy mint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet. Lásd: 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról 74. § c)

⁴² Kuti Ferenc: A nemzetbiztonsági (katonai biztonsági) szolgálatok polgári ellenőrzésének néhány kérdése. ZMNE SVKK, Budapest, 2003 12-15.; 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről; 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról; 1996. évi XXXI. törvény a tűzoltóságról; 1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről

⁴³ Kuti Ferenc: A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak feladatai, működésük szabályai. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 1998 6.

álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervként határozta meg.⁴⁴

6. ábra: a polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok 1995 (1996) és 2010 között.

A Kormány alárendeltségében és miniszteri irányítás alatt működő nemzetbiztonsági szolgálatok a kormányzati döntéseknek megfelelően helyi, területi szervezet hozhattak létre.⁴⁵ Az egyes szolgálatok által kialakított és alárendeltségükben álló kirendeltségek helyét feladatellátásuk jellemzői határozták meg. A katonai elhárítás esetében hangsúlyosabb volt a katonai igazgatáshoz, egyes külföldi katonai szerepvállalásokhoz való alkalmazkodás képessége. A Nemzetbiztonsági Hivatal és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat az ország egész területén, minden megyében rendelkezik kirendeltséggel, míg a központosított polgári (és katonai) hírszerző szervek esetében a kormányzati hírigények és a társszolgálatok tevékenységének támogatása állt a középpontban.⁴⁶

Az 1995 és 2010 között publikált szakirodalmi fejtegetések és a racionalizálásra vonatkozó elképzelések a polgári, illetve katonai elhárítás és hírszerzés négy szervezeti elemével számolva végigvették az össze kombinációs lehetőséget.⁴⁷ Két meghatározó álláspont alakult ki a tárgyalt időszak során. Az egyik a hírszerző és elhárító szolgálatokat, így az Információs Hivatalt a Katonai Felderítő Hivatallal és a Nemzetbiztonsági Hivatalt a Katonai Biztonsági Hivatallal vonta volna össze. A másik magától értetődően racionális és gyakran felmerült, részben megvalósult kombinációs lehetőség a polgári és katonai szolgálatok, tehát a Nemzetbiztonsági és Információs Hivatalok, illetve a Katonai Biztonsági és Felderítő Hivatalok összevonásából állt volna. A speciális szerepköréből adódóan, az államigazgatási és különösen a rendvédelmi szervek felé szolgáltató szerepkörben működő Nemzetbiztonsági Szakszolgálat minden esetben kimaradt a felsorolásból.⁴⁸

Leszámítva a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonását és egy névváltoztatást, az ún. „ötszolgálatos modell” –ahol atomizáltan jelentek meg a nemzetbiztonsági szféra szervezeti egységei– érdemben nem változott. Az elmúlt másfél évtizedben folyamatosan napirenden voltak különböző racionalizálási és gazdaságossági elképzelések, amelyek megváltoztatták és a kor biztonsági kihívásaihoz igazították volna a titkosszolgálati

⁴⁴ 1995. évi CXXV. törvény 1. §

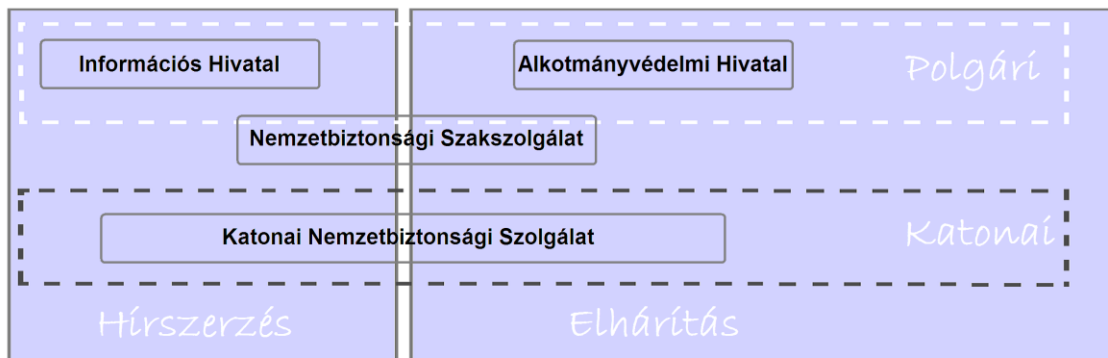
⁴⁵ 1995. évi CXXV. törvény 2. § (2)

⁴⁶ Izsá Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009 37-38.

⁴⁷ Kárpáti György: A nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeteinek racionalizálása. Hadtudomány 2006/4 99-101.

⁴⁸ Kárpáti György: A nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeteinek racionalizálása. Hadtudomány 2006/4 99-101.

szervezeti struktúrát. A parlamenti korlát átlépését egészen 2010-ig a törvény megváltoztatását lehetővé tévő minősített többség és a valós politikai akarat hiánya akadályozta.

7. ábra: a nemzetbiztonsági intézményrendszer a 2010 és 2012-es átalakításokat követően.

A teoretikus elgondolások sorában itt érdemes megemlíteni azt a belügyminiszteri kezdeményezést, ami 2012-ben a nemzetbiztonsági szolgálatok sorába emelte volna a megalakítandó Nemzeti Információs és Bűnözés Elleni Központot, ami a törvényjavaslat elutasításának hiányában egy titkos információs csúcsszerv lett volna a szaktárca irányítása alatt.⁴⁹

Intézménytörténeti szempontból a magyar katonai hírszerzés és elhárítás 2012. január 1. óta ismét egy szervezetbe integrálva jelenik meg a magyar titkosszolgálati szervezetrendszerben.⁵⁰ A nemzetbiztonsági törvény szövege 2011-ig megkülönböztette a polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat⁵¹ és ezt a szétválasztást megtartotta a kormányzati irányítás esetében is. A két katonai titkosszolgálat összevonásával feleslegessé vált a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok fogalma,⁵² ami kikerült a nemzetbiztonsági törvény szövegéből és csak a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat elnevezés maradt.⁵³

Az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok irányítása és vezetése megoszlik a Kormányon belül. A demokratikus jogállamiság egyik pilléréként és történelmi tapasztalatok okán a rendszerváltást követően a magyar állam szakított a egységes állambiztonsági felépítéssel, ezért a fékek és ellensúlyok rendszerét építette be a titkosszolgálati tevékenység egészébe. A tárgyalt időszakban a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok esetében a jogalkotó egyértelműen megnevezte a honvédelmi (honvédelemért felelős) minisztert, aki a szervezeti átalakításokat követően is változatlanul gyakorolta jogkörét. A három polgári nemzetbiztonsági szolgálat irányítása esetében a jogszabály 2010. évi módosításáig⁵⁴ kijelölt miniszterről írt a nemzetbiztonsági törvény.⁵⁵ Az egyetlen megszorító rendelkezés a kijelölt

⁴⁹ T/5004. számú törvényjavaslat egyes rendvédelmi tárgyú törvények módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról.

⁵⁰ 2011. évi CLXXI. törvény 1-2. §

⁵¹ 1995. évi CXXV. törvény 2. § (1)

⁵² 2011. évi CLXXI. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról

⁵³ 2011. évi CLXXI. törvény 3. § a)

⁵⁴ 2010. évi CXLVIII. törvény

⁵⁵ 1995. évi CXXV. törvény 10. § (1)

miniszter személyével kapcsolatos, mert garanciális okból ugyanő nem lehetett belügy-, honvédelmi és igazságügy-miniszter.⁵⁶ A honvédelmi miniszter személyében a megszorítás érthető, mert ő ezzel egy időben már irányította a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat. A belügyi- és igazságügyi tárcától való elkülönítésnek már egyéb politikai és történelmi okai vannak. A hivatkozott miniszterek kizárásával a jogalkotó elválasztotta a tárcát a rendvédelmi szerveket irányító, illetve a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtést engedélyező minisztertől.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok kormányzati irányításának feladata a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokért felelős tárca nélküli miniszter személyére hárult. A tisztséget, mint kijelölt miniszter 2002 és 2007 között a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter látta el,⁵⁷ aki 2002 és 2006 között a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában közreműködő politikai államtitkárán keresztül gyakorolta jogkörét. A nemzetbiztonsági tevékenység kormányzati koordinációjában kiemelt szerepet töltött be a Kormány Nemzetbiztonsági Kabinetje, ahol a biztonságpolitikai döntésekben illetékes tárcák képviseltették magukat. A testület vezetését 2002-ig a belügy-, 2006-ig a honvédelmi, 2007-ig Miniszterelnöki Hivatalt irányító, 2010-ig a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter látta el.⁵⁸

A 2010-es országos népképviselői választásokat követően a kormányzati irányítási jogkörök több alkalommal átrendeződtek a nemzetbiztonsági szolgálatok esetében. A 2010. évi törvénymódosítások eredményeként a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter helyébe a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításáért felelős miniszter és a polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős miniszter lépett.⁵⁹

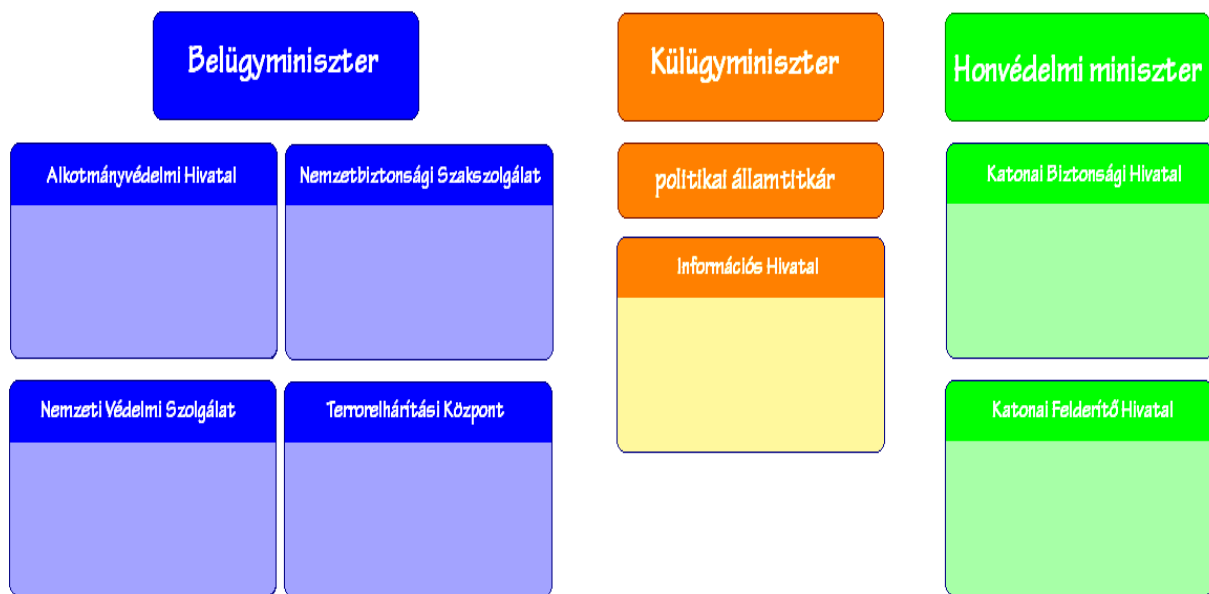
⁵⁶ 1995. évi CXXV. törvény 10. § (2)

⁵⁷ Országgyűlés Nemzetbiztonsági bizottság jegyzőkönyvei Nbb-1/1/2002-9. 3-13.; NBB-1/2006 (2006. június 7.)

⁵⁸ Várhalmi A. Miklós: A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság XXI. századi biztonsági rendszerében. Doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010 16.

⁵⁹ 2010. évi CXLVIII. törvény 103. § (2)

8. ábra: a nemzetbiztonsági szolgálatok és egyes rendvédelmi szervek kormányzati irányításának módosulása 2010-ben.

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításáért felelős kijelölt miniszter 2010-ben a belügyminiszter lett, aki az Alkotmányvédelmi Hivatalt és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot irányította. A polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős kijelölt miniszter 2010-ben a külügyminiszter lett, aki politikai államtitkárán keresztül, 2012-től a miniszterelnök a Miniszterelnökséget vezető államtitkár-ra ruházta az Információs Hivatalt irányításának jogosítványát. A polgári nemzetbiztonsági szféra további átalakítása a legutóbbi módosító javaslat elutasításával egyelőre lekerült a napirendről. Az elképzelés a megalakítandó Nemzeti Információs és Bűnügyi Elemző Központot és az Információs Hivatalt is a polgári hírszerzési tevékenység irányításáért felelős miniszter alá rendelte volna.⁶⁰

Felhasznált irodalom:

1. Baráth Magdolna: Államvédelem az egységes Belügyminisztériumban. Betekintő 2010/3.
2. Boda József: A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a titkos információgyűjtés. Hadtudomány 2013/1-2.
3. Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In: Okváth Imre (szerk.): Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában. Történeti Hivatal, Budapest, 2001
4. Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. Történeti Hivatal, Budapest, 1999

⁶⁰ T/1426. számú törvényjavaslat

5. Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950-1953). Betekintő 2009/3.
6. Finszter Géza: Ismét a nemzetbiztonságról. Belügyi Szemle, 1999/4-5.
7. Gyaraki Károly: A katonai elhárítás történetéből. Hadtudomány, 1999/1.
8. Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000
9. Gyarmati György: Ha tiéd az ÁVO – tiéd a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947-1948-ben. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000
10. Haraszi György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujszászy vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Corvina Kiadó, Budapest, 2007
11. Izsa Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009
12. Kárpáti György: A nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeteinek racionalizálása. Hadtudomány 2006/4.
13. Kovács Zoltán András: A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás. Attraktor, Gödöllő, 2009
14. Kurtán Sándor - Pintér István: Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány 2010/2.
15. Kuti Ferenc: A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak feladatai, működésük szabályai. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 1998
16. Kuti Ferenc: A nemzetbiztonsági (katonai biztonsági) szolgálatok polgári ellenőrzésének néhány kérdése. Chartapress Kft., Budapest, 2003
17. Markó György: A magyar katonai hírszerzés-felderítés szerepe, jelentősége a magyar hadtörténelemben. Felderítő Szemle 2008/E.
18. Markó György: A miniszter árnyékában. Új Tükör 1988/13.
19. Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Jaffa, Budapest, 2012
20. Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000
21. Parádi József, Boda József, Simon F. Nándor (szerk.): A XIX-XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Budapest, 2013

22. Révész Béla: Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig. SZTE ÁJK, Szeged, 2003
23. Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In: Gyarmati György (szerk.): Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Történeti Hivatal, Budapest, 2000
24. Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1919-1935. Levéltári Szemle 1971/1-3.
25. Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1936-1940. Levéltári Szemle 1972/2.
26. Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban 1941-1945. Levéltári Szemle 1973/3.
27. Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása és működése a két világháború közötti Magyarországon 1918-1945. Felderítő Szemle 2008/E.
28. Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945-1990. Betekintő 2011/2.
29. Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962-1980). Múltunk 2003/3.
30. Várhalmi A. Miklós: A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság XXI. századi biztonsági rendszerében. Doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010